

Kütüb-i Sitte Musanniflerinin Hadis Kabul Şartları

İbnü'l-Kayserânî el-MAKDİSÎ*

Dr. Selahattin YILDIRIM**

I. Risâle Hakkında

Aşağıda tercümesine yer verilen risâle,*** İbnü'l-Kayserânî'nin *Kütüb-i Site*

* İbnü'l-Kayserânî'nin tam adı Muhammed b. Tâhir b. Ali b. Ahmed b. Ebü'l-Hasen Ebü'l-Fadl el-Makdisî'dir. O, 6 Şevval 448'de (17 Aralık 1056) Kudüs'te ilme önem veren bir ailede dünyaya geldi. Dedelerinin memleketi olan Filistin'in sahil şehri Kayserân'a nisbetle İbnü'l-Kayserânî adıyla şöhret buldu. İbnü'l-Kayserânî, erken yaşta ilim tahsiline başladı, kırktan fazla ilim merkezine seyahatler gerçekleştirdi. Yapmış olduğu bu seyahatler vasıtasıyla birçok hadis âlimiyle bir araya gelme ve onlardan hadis rivâyet etme fırsatı yakaladı; ricâl konusunda uzmanlaştı. Kendi zamanında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nesebini, hayatını ve hadislerini kendisinden daha iyi bilen bir kimsenin bulunmadığını iddia eden İbnü'l-Kayserânî, güçlü bir hadis hâfızı, taassuptan uzak, sünnete bağlı, ilmi ve hadisi önde tutan bir sûfi idi. Önceleri Şâfiî iken dah sonra Zahirî mezhebine intisap etti. İ'tikâdi konularda ise ehl-i hadîsin görüşlerini benimseyip, selef akidesini savundu. İbnü'l-Kayserânî hızlı yürümek, hızlı yazmak ve hızlı okumakla meşhûr olmuş ve "seyyah imâm" diye nitelendirilmiştir. Biyografisini yazan tabakât kitaplarında onun günde yirmi fersah (119,7 km.) yol kat ettiği kaydedilmiştir. Hadis rivâyeti uğrunda yapmış olduğu seyahatlerde ve sonrasında birçok zorlukla ve sağlık sorunlarıyla karşılaşan İbnü'l-Kayserânî, Hemedan'da kendisine bir ev yaptırmış ve orada ikamet etmiştir. Dine ve ilme hizmet ile geçen ve hadis uğrunda seyahatlerle dolu bereketli bir ömrün sonunda, arkasında engin bilgisine şahitlik eden birçok eser bırakarak altmış yaşında bir hac dönüşü 15 Rebîülevvel 507'de (30 Ağustos 1113) Bağdat'ta vefat etmiş ve orada Makberatü'l-'Atika'da defnedilmiştir (Geniş bilgi için bkz. Selahattin Yıldırım, *İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî* (ö. 507/1113) ve *Hadisçiliği* (XI-164 s., yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Eren).

** Dr., İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, selahattin.yildirim@inonu.edu.tr

*** İbnü'l-Kayserânî Ebü'l-Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'nin *Şurûtu Eimmeti's-Sitte: el-Buhârî ve Müslim ve Ebî Dâvûd ve't-Tirmizî ve'n-Nesâî ve Ibn Mâce* adlı bu kısa hacimli eseri Kahire neşri (thk. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs 2005, s. 1-26) esas alınmak suretiyle tercüme edilmiştir.

müelliflerinin hadisleri cem' etmede esas aldıkları şartları ortaya koymak amacıyla yapılmış muhtasar bir çalışmadır. Eserde söz konusu şartların neler olduğu üzerinde durulurken diğer yandan bu eserlere şöhret kazandıran ve onları diğer hadis kitaplarından farklı kılan özellikler ele alınmıştır.

Kütüb-i Sitte ifadesinin oluşmasında İbnü'l-Kayserânî'nin önemli katkısı söz konusudur. Çünkü hicri altıncı asrın başına kadar, hadisçiler arasında daha ziyade *Kütüb-i Hamse* tabiri kullanılmaktaydı. Bu kavram, el-Buhârî ve Müslim'in *el-Câmi'u's-Sahih'e* ile Ebû Dâvûd, en-Nesâî ve et-Tirmizî'nin *es-Sünen*'lerini ifade etmekteydi. İbnü'l-Kayserânî'nin bu beş kitaba İbn Mâce'nin *Sünen*'ini de dâhil ederek, *Etrâfü'l-Kütübi's-Sitte* ve *Şürûtü Eimmeti's-Sitte* adlı eserlerini yazmasıyla *Kütüb-i Sitte* ifadesi bir istilah olarak kullanılmaya ve yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, kavramın oluşumu kadar, yaygınlık kazanmasında da İbnü'l-Kayserânî'nin payı büyüktür.¹

Şürûtü Eimmeti's-Sitte, ilk defa Muhammed Zâhid b. el-Kevserî (v. 1952) tarafından tahkik edilerek Hâzimi'nin *Şürûtü'l-Eimmeti'l-Hamse* adlı eseriyle birlikte 1938'de Kahire'de, 1985'te Beyrut'ta ve 2005'de yine Kahire'de neşredilmiştir. Ayrıca Abdülfettâh Ebû Gudde (v. 1997) bu eseri Ebû Dâvûd'un *Risâle ilâ Ehli Mekke fî Vasfî Sünenih* adlı risalesiyle birlikte 1997 tarihinde Beyrut'ta yeniden neşretmiştir. Öte yandan Muhammed b. 'Ali es-Sûmaî el-Beydânî adlı araştırmacı, Kevserî ve Ebû Gudde'yi tahkik usûlüne uymadıkları gerekçesiyle eleştirmiş ve eseri tekrardan tahkik ederek neşretmiştir.

Şürûtü Eimmeti's-Sitte İbrahim Canan tarafından daha önce tercüme edilmiş olup *Prof. Tayyip Okıç Armağanı* adlı kitapta yayınlanmıştır. Bununla birlikte risâlenin yeniden tercümesinin uygun olacağı düşünülmüş ve Türk okuyucuların istifadesine tekrardan sunulmuştur.

II. Şürûtü'l-Eimmeti's-Sitte

[13] el-Buhârî ve Müslim'in Şartları

Altı hadis imâmı, yani el-Buhârî (v. 256/870), Müslim (v. 261/875), Ebû Dâvûd (v. 275/888), et-Tirmizî (v. 279/892), en-Nesâî (v. 303/915) ve İbn Mâce'nin (v. 273/886) her birisi müstakil bir hadis kitabı yazmıştır. Birisinin kitabına aldığı hadisler diğerininki ile birebir aynı değildir. Acaba tümü sıhhat açısından eşit mi, yoksa biri diğerinden bu açıdan farklı mıdır? şeklindeki bir soruya şöyle cevap veririm:

Daha önce Bağdat'ta bazı hadis ehli kişiler bana bu altı hadis imâmının yazmış olduğu hadis kitaplarında (hadisleri almadaki) şartlarının neler olduğunu sordular. Ben de onlara bu şartları teker teker anlattım. Şimdi de onlara verdiğim cevabın aynısını ve tamamını burada zikretmek istiyorum.

Ne el-Buhârî ve Müslim'den ne de diğerlerinden "Ben kitabıma şu şartlara

¹ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2003, s. 249.

hâiz rivâyetleri alacağım” diye bir açıklama ve şart nakledilmiş değildir. Fakat eserlerinin incelenmesi neticesinde bu şartların neler olduğu bilinmekte ve her birinin hadisleri cem’ etmede öngördüğü şartlar ortaya çıkmaktadır. Buna göre el-Buhârî ve Müslim’in [14] hadisleri eserlerine alma şartı, rivâyetlerin meşhûr sahâbîye varıncaya kadar güvenilirlikleri noktasında ittifak olan râvîlerin nakletmesidir. Râvîlerin güvenilir olduğu noktasında sika ve sebt olan münekkitler arasında bir ihtilâf olmamalıdır. Aynı zamanda rivâyetin isnâdı munkatı’ değil, muttasıl olmalıdır. Eğer sahâbeden hadisi nakleden iki veya daha fazla râvî varsa bu durum tercihe şayandır. Yok, eğer tek râvî ile nakledilmiş bir hadis ise sahâbîye ulaşan isnâdın sahîh olması durumunda rivâyeti eserlerine almışlardır. Fakat Müslim, el-Buhârî’nin kendince şüpheli bulduğu ve rivâyetlerini almadığı bazı râvîlerden hadis nakletmiştir. Müslim, araştırma neticesinde o râvîler hakkında söz konusu şüpheleri gidermiş ve hadislerini kitabına almıştır. Buna Hammâd b. Seleme (v. 167/784), Süheyl b. Ebî Sâlih (v. 138/755), Dâvûd b. Ebî Hind (v. 141/758), ‘Alâ b. Abdirrahmân b. Ya’kûb el-Medenî (v. 138/755) ve diğerleri örnek verilebilir.

Meşhur olmaları ve rivâyet ettikleri hadislerin çokluğu hasebiyle adı geçen bu beş râvîyi diğerlerine örnek olsun diye zikrettik. Bu râvîlerle ilgili olarak adâlet ve güvenilirliklerini ortadan kaldırmayacak bir seviyede ihtilâf olduğu için el-Buhârî bunların hıfzına güvenip onlardan hadis nakletmemiştir. Müslim ise bu şüpheyi gidermiş ve onlardan hadis nakletmiştir. Meselâ, Süheyl b. Ebî Sâlih babasından yapmış olduğu rivâyetlerde tenkit edilmiştir. Bunun nedeni, Süheyl’in babasından sadece tek sayfalık hadis rivâyet ettiği, diğer rivâyetlerin ise babasının kitabından naklettiği iddiasıdır. el-Buhârî, bu nedenle Süheyl’den bir kaynak olarak rivâyette bulunmayı terk etmiş, [15] onun yerine babasının diğer öğrencilerinden nakilde bulunmuştur. Müslim ise Süheyl’in hadislerini araştırmaya tâbi tutmuş, onun babasından direk alamadığı hadisleri bazen Abdullâh b. Dînâr (v. 127/744), bazen A’mes (v. 148/765), bazen de kardeşi yoluyla babasından rivâyet ettiğini görmüştür. Böylece Müslim’e göre Süheyl’in babasından rivâyet ettiği hadislerin bizatihi babasından aldığı doğrulanmıştır. Çünkü Süheyl’in babasından yapmış olduğu rivâyetler bir sayfadan ibaret olsaydı bu râvîler vasıtasıyla aldığı hadisleri de diğerleri gibi direk babasından naklederdi.

Yine, Hammâd b. Seleme hadis ilminde otoritedir. Muhaddisler ilminden dolayı onu çok da övmüşlerdir. Fakat ne zaman ki bazı yalancıların Hammâd’a ait olmayan hadisleri onun rivâyetleri arasına kattıkları iddia edilince el-Buhârî, sadece Hammâd’ın rivâyetlerine itimat ederek ondan kitabına hadis almadı. Fakat Hammâd’ın güvenilir bir râvî olduğunu belirtmek için bazı yerlerde istişhâd amacıyla ondan rivâyette bulundu. Hammâd’ın rivâyet ettiği hadisleri ise akranları olan Şu’be b. el-Haccâc (v. 160/776), Hammâd b. Zeyd (v. 179/795), Ebû ‘Avâne el-Vâsıtî (v. 176/792), Ebû’l-Ahvas (v. 177/973) ve diğerlerinden nakletti. Müslim ise Hammâd’ın

mutekaddim ve muteahhir birçok arkadaşının sıhhatinde ihtilâf edilmeyen bazı hadisleri ondan rivâyet ettiklerini görünce Hammâd'a itimad etmiştir. Müslim aynı zamanda onun arkadaşlarından bir gurubu görmüş ve onlardan da hadis nakletmiştir. Öte yandan belirtmek gerekir ki Hammâd b. Seleme 'âdil birisidir ve muhaddisler onun güvenilirliği ve hadis ilmindeki otoritesi noktasında ittifak etmişlerdir.

Burada zikrettiğimiz el-Buhârî ve Müslim'in hadislerini almada ihtilaf ettiği râvîlerle ilgili birtakım bilgilerdir.

Ebû Dâvûd'un Şartları

Ebû Dâvûd ve sonrasında gelen muhaddislerin yazmış olduğu kitaplardaki hadisler, üç kısma ayrılmaktadır.

[16] **Birinci kısım**, sahîh olan hadislerdir ki bunlar, el-Buhârî ve Müslim'in kitaplarında yer almıştır. Söz konusu kitaplarda yer alan bu hadislerin çoğu *Sahîhayn*'de tahrîç edilmiştir. Dolayısıyla, el-Buhârî ve Müslim'in şartları hakkında söylenenler bunlar için de geçerlidir.

İkinci kısım, tahrîc edenlerin şartlarına göre sahîh olan hadislerdir. Ebû Abdullâh b. Mende'nin (v. 395/1005) naklettiğine göre Ebû Dâvûd ve en-Nesâî'nin şartı, rivâyetlerinin terkinde icmâ edilmemiş olan kişilerden isnâdında inkitâ' ve irsâl olmaksızın muttasıl olarak gelen sahîh hadisleri almaktır.² Bu ikinci kısımdaki hadisler de sahîhtir. Çünkü el-Buhârî, ikiyüz bin sahîh ve iki yüz bin sahîh olmayan hadisi hıfz ettiğini söyler. Müslim de, kitabını kabul gören üç yüz bin hadis arasından derlediğini ifâde eder. Daha sonra biz bu iki imâmın kitaplarına aldığı hadislerin tümünün aşağı yukarı on bin olduğunu gördük. Bundan da söz konusu hadislerin dışında daha birçok sahîh hadis var olduğunu anladık. Fakat bu hadisler, sıhhat açısından el-Buhârî ve Müslim'in sahîhlerine aldıkları gibi değildir. Bunlar sıhhat bakımından *Sahîhayn*'de olanlardan daha aşağı konumdadırlar. Çünkü bunlar, neticede el-Buhârî ve Müslim'in görüp de kitaplarına almadıkları hadisler cümlesindedir.

Üçüncü kısım ise musanniflerin sahîh oldukları için değil, bilakis ikinci bölümdeki sahîh hadislere [17] zıt oldukları için naklettikleri rivâyetlerdir. Bazen de tahrîc eden kişi bu rivâyetlerin zafiyetini işin ehli tarafından anlaşılabilen ifâdelerle açıklar.

Eğer birisi, "Sahîh kabul etmedikleri hâlde musannifler bu tür hadisleri neden kitaplarına almışlardır?" diye bir soru sorarsa buna üç şekilde cevap verilir:

Birincisi, bazıları, bu tür hadisleri rivâyet etmiş ve onları çeşitli konularda delil olarak kullanmıştır. Ebû Dâvûd ve ondan sonrakiler ise, bu tür rivâyet-

² bkz. İbn Mende, Muhammed b. İshâk, *Şurütü'l-eyimme*, Riyad: Dâru'l-müslim 1995, s. 72.

lerin zayıflıklarını ortaya koymak ve böylece onlarla ilgili şüpheleri gidermek için kitaplarına almışlardır.

İkincisi, Ebû Dâvûd ve diğerleri, el-Buhârî ve Müslim gibi kitaplarına sahîh adını koymamışlar ve eserlerine sadece sahîh rivâyetleri almayı şart koşmamışlardır. el-Buhârî, “Bu kitabıma sahîh hadislerden başkasını almadım ve hacmi büyümesin diye de birçok sahîh hadisi terk ettim” demiştir. Müslim de “Kitabımda tüm sahîh hadisleri toplamadım. Sadece sıhhatleri üzerlerinde ittifak olunanları aldım” demiştir. Onlardan sonra gelen müellifler ise böyle bir açıklamada bulunmamışlardır. Dolayısıyla eserlerine sahîh hadisleri aldıkları gibi sahîh olmayanları da almışlardır.

Üçüncüsü, soruyu sorana şöyle de cevap verilebilir: Fıkıh ve diğer ilim dallarıyla iştigal eden birçok âlim, kabul etmedikleri halde eserlerine hasımlarının delillerini alabilmektedirler. Muhaddisler de bu konuda fakihler gibi davranmışlardır denilebilir. Allah daha iyi bilir.

[18] et-Tirmizî'nin Şartları

Ebû İsâ et-Tirmizî'nin kitabındaki hadisler ise dört kısma ayrılır. Birincisi, kesin sahîh olan hadislerdir ki, et-Tirmizî, bunlarda el-Buhârî ve Müslim'e uygun davranmıştır. İkincisi, el-Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre değil, diğer üç hadis imâmının şartlarına uygun olarak tahric ettikleridir. Bu şartları yukarıda açıklamıştık. Üçüncüsü, karşılaştırma yapmak için getirdikleridir. et-Tirmizî bu türden rivâyetlerin zafiyet nedenlerini atlamamış bilakis bu sebeplerin neler olduğunu açıklamıştır.³ Dördüncüsünü ise, bizzat kendisi açıklamış ve “Bu eserime fakihlerin amel ettikleri hadislerden başkasını almadım” demiştir. Bu sonuncusu geniş bir şarttır. Çünkü buna göre et-Tirmizî ister sahîh olsun ister olmasın birileri tarafından fıkhıta delil olarak kullanılan ve içeriği ile amel edilen hadisleri eserine almış demek olur. Fakat et-Tirmizî, kendisine yöneltilecek olan bu tenkidi, eserine almış olduğu her bir hadis için gerekli ve yeterli bilgiyi vererek önlemiştir.

et-Tirmizî'nin bir diğer yöntemi de önce sahîh bir sened ile bir sahâbiye ulaşan ve bu sahâbi ile meşhûr olan bir hadisin ifâde ettiği hükme uygun olarak bâb başlığı açmasıdır ki, bu sahâbînin rivâyet ettiği hadisler diğer hadis kitaplarında tahric edilmiştir. Sonra bu hükmü ifâde eden diğer bir sahâbînin rivâyetini zikreder. Fakat bu ikinci sahâbînin rivâyeti diğer hadis kitaplarında tahric edilmemiş ve rivâyetin barındırdığı hüküm sahîh olsa bile bu sahâbiye ulaşan tarikler birinci sahâbînin tariki kadar da güçlü değildir. [19] et-Tirmizî, daha sonraki rivâyete “Bu konuda falan ve falan sahâbîden gelen hadisler de mevcuttur” cümlesini ekler ve rivâyeti hükme esas teşkil eden sahâbî ile birlikte diğer birçok sahâbînin adını da zikreder. et-Tirmizî

³ Yani tercih edilen görüşün rivâyetini getirdikten sonra bunun karşısında bulunan mecrûh görüşün rivâyetini zikretmiştir ve zayıf olma nedenini açıklamıştır.

bu yöntemi tüm bâblarda değil, bazılarında takip eder.

el-Hâkim en-Nisâbüri'nin (v. 405/1014) el-Buhârî ve Müslim İçin Öngördüğü Şartı Tenkit Etmesi

Hadis imâmlarının şartları konusunda soru soran kişi, “el-Hâkim en-Nisâbüri *el-Medhal ilâ ma'rifeti kitâbi'l-İklîl* adlı eserinde sizin açıkladığınızdan farklı bir şartı zikretmiştir” dedi. Ben ise “Söylediğin doğrudur” dedim. Çünkü bize Nisâbüri'da Ebû Bekr Ahmed b. 'Ali el-Edîb eş-Şîrâzî (v. 487/1094) haber verdi ki el-Hâkim en-Nisâbüri şöyle demiştir: “Müttefakun aleyh olan hadislerin birinci kısmı -ki bunlar aynı zamanda sahîh hadislerin birinci kısmını oluşturmaktadırlar- el-Buhârî ve Müslim'in seçmiş olduğu hadislerdir. Bunun örneği şöyle bir hadistir ki, onu Hz. Peygamber'den meşhûr bir sahâbî rivâyet etmiştir. Bu sahâbinin de iki güvenilir râvîsi vardır. Sonra bu sahâbiden iki güvenilir râvîsi bulunan ve sahâbiden hadis rivâyet etmekle meşhûr olan bir tâbiin rivâyet eder. Sonra ondan hâfız, itkân sahibi olan ve dördüncü tabakadan birçok râvîsi bulunan meşhûr bir tebe-i tâbiin âlimi rivâyet eder. Daha sonra da el-Buhârî ve Müslim'in hocası hâfız, itkân sahibi ve adâlet ile meşhûr biri olur. İşte bu sahîh hadisin birinci derecesidir.”⁴

Buna şu şekilde cevap verilir: el-Buhârî ve Müslim, eserlerine hadis nakletme hususunda böyle bir şartı ileri sürmedikleri gibi onlardan böyle bir şey de nakledilmemiştir. el-Hâkim bunu kendi zannı ile takdir etmiştir. el-Buhârî ve Müslim'in kitabında böyle bir şey olsaydı bu güzel bir şart olurdu. [20] Fakat el-Hâkim'in öngördüğü bu şartın ikisinin de kitabında olmadığını görüyoruz. Sahabe tabakasında bu eksikliğe örnek, el-Buhârî'nin, Kays b. Ebî Hâzim'in Mirdâs el-Esemî kanalıyla tahric ettiği “*Sâlihler teker teker giderler ...*”⁵ hadisidir. Burada Mirdâs'ın Kays'den başka bir râvîsi bulunmamaktadır. Yine, el-Buhârî ve Müslim, el-Müseyyeb b. Hazn'in Ebû Tâlib'in ölümü ile ilgili hadisini⁶ tahric etmişlerdir. Oysa bu hadisi, el-Müseyyeb'ten oğlundan başkası rivâyet etmemiştir. Yine, el-Hasen el-Basrî'nin 'Amr b. Tağleb'den rivâyet ettiği ve el-Buhârî'nin tahric ettiği “*Ben birine mal veririm, hâlbuki vermediğim kişiyi ondan daha çok severim ...*”⁷ hadisi de böyledir. Çünkü bu hadisi, 'Amr'dan, el-Hasen'dan başkası rivâyet etmemiştir.

Bu söylediklerimiz Buhârî'deki hususlardır. Müslim'de de durum bundan farklı değildir. Zira o Eğar el-Müzenî'nin “*Kalbim bazen dünya işleriyle buna-*

⁴ bkz. el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Medhal ilâ ma'rifeti kitâbi'l-İklîl*, İskenderiye: Dârü'd-da've ve ts. s. 33.

⁵ el-Buhârî, “Rikâk”, 9.

⁶ bkz. el-Buhârî, “Cenâiz”, 81; Müslim, “İmân”, 9.

⁷ el-Buhârî, “İmân”, 19; Müslim “İmân”, 68.

lur ...”⁸ hadisini tahriç etmiştir. Fakat ondan, sadece Ebû Bürde rivâyette bulunmuştur. Yine, Ebû Rifâ‘a el-‘Adevî’nin rivâyet ettiği hadisi⁹ tahriç etmiş, fakat ondan sadece Humeyd b. Hilâl el-‘Adevî rivâyette bulunmuştur. Râfi‘ b. ‘Amr el-Ġifârî’nin hadisini¹⁰ rivâyet etmiş, fakat ondan sadece Abdullâh b. es-Sâmit rivâyette bulunmuştur. Rabi‘a b. Ka‘b es-Sülemî’nin hadisini¹¹ tahriç etmiş, fakat ondan Ebû Seleme b. Abdurrahmân’dan başkası rivâyette bulunmamıştır. Zikrettiğimiz bu rivâyetler konu ile ilgili pek çok örnekten sadece birkaçıdır. Biz el-Hâkim’in dile getirdiği kuralın temelden yoksun olduğunu belirtmek için bunlarla iktifâ ettik. Şayet sadece bu hususu Şeyhey’nin dönemine kadar tâbiîn ve tebe-i tâbiîn ve onlardan rivâyette bulunanlarda tenkit etmekle meşgul olsak onun *el-Medhal* adlı kitabının tümünden güvensiz hale gelecektir. [21] Fakat el-Hâkim’i tenkit etmenin bir yararı yoktur ve onun diğer kitaplarında da buna benzer eleştiriye açık birçok husus vardır.

İtkân sahibi Hâfız Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Mende (v. 395/1005) de zikrettiğimize yakın tespitlerde bulunmuş ve el-Hâkim’i eleştirmiştir. Bize Ebû ‘Amr Abdülvehhâb b. Ebî Abdullâh b. Mende rivâyet etti: Babası İbn Mende şöyle demiştir: “eş-Şa‘bî ve Sa‘îd b. el-Müseyyeb gibi meşhûr olsa da sahâbîden tek bir tâbiî rivâyette bulunduğu o sahâbî mechûl olur. Ne zaman ki ondan iki kişi rivâyette bulunsa o vakit meşhûr ve hüccet olur. İşte el-Buhârî ve Müslim, sebeplerini açıkladıkları birkaç hadis dışında, sahîh kitaplarını bu kural üzere binâ etmişlerdir. Hadisleri başkaları tarafından bir araya getirilen *ez-Zühri*, *Katâde* ve benzer hadis imâmlarının bir rivâyette teferrüd ettikleri hadis garîb diye adlandırılır. Bunlardan iki veya üç kişi müştereken rivâyette bulunduğu azîz diye adlandırılır. Bir gurup kişi bir hadisi rivâyet ettiğinde ise meşhûr diye adlandırılır.” İbn Mende, el-Buhârî ve Müslim’deki birkaç rivâyeti istisna etmiştir. Bu da daha önce işâret ettiklerimdir. Böylece sunduğum bilgilerin doğru olduğu anlaşılmıştır. Doğrusunu ancak Allah bilir.

Ebû Abdullâh Muhammed b. Nasr el-Endelûsî’nin¹² (v. 488/) bize haber verdiği göre Ebû Muhammed ‘Ali b. Ahmed b. Sa‘îd İbn Hazm’ın (v. 456/1064) meclisinde *Sahîhayn*’dan söz edildi. [22] O da *Sahîhayn*’ı övdü ve yüceltti. Daha sonra Sa‘îd b. es-Seker’in (v. 353/963) ders halkasına hadis ehlerinden bir gurup geldi ve “Ey İmâm! Hadis kitapları çoğaldı. Bize istifade edeceğimiz bir kitap tavsiye etsen de onunla yetinsek” dediler. Bunun üzerine

⁸ bkz. Müslim, “Zikir”, 12.

⁹ bkz. Müslim, “Cuma”, 15.

¹⁰ bkz. Müslim, “Zekât”, 49.

¹¹ bkz. Müslim, “Salât”, 43.

¹² el-Hümejdî diye bilinen bu âlim, *el-Cem‘ beyne’s-Sahîhayn* adlı kitabın müellifi olup İbnü’l-Kayserânî’nin hocalarındandır.

Şeyh es-Seker sustu, evine gitti, dört adet kitabı üst üste koyarak geldi ve “İşte Müslim’in, el-Buhârî’nin, Ebû Dâvûd’un ve en-Nesâî’nin bu kitapları İslâm’ın ana kaynaklarıdır” dedi.

Herât şehrinde Ebû İsmâ’îl Abdullâh b. Muhammed el-Ensârî’nin (v. 481/1088) yanında Ebû İsmâ’îl et-Tirmizî’den söz edildi. O da şöyle dedi: “Bana göre et-Tirmizî’nin kitabı el-Buhârî ve Müslim’in kitaplarından daha yararlıdır. Çünkü el-Buhârî ve Müslim’in eserlerinden ancak ilimde derinleşmiş olanlar faydalanır. Ebû İsmâ’îl’in eserinden ise her kesimden insanlar istifade edebilir.”

İbn Mâce

Rey Şehrinde Hâmûş diye meşhûr olan Hâfız Ahmed b. el-Hasen Ebû Hâtim’in yazmış olduğu eski bir hadis cüzünün üzerinde şöyle bir bilgiye rastladım. Buna göre Ebû Zur’a er-Râzî (v. 264/878) şöyle demiştir: “Ebû Abdullâh İbn Mâce’nin kitabını mutâlâ’a ettim. İçinde çok azı dışında problemlili hadis bulamadım.” Problemlili gördüğü hadislerin on küsur veya buna benzer bir sayıda olduğunu zikretmiştir. Öte yandan İbn Mâce’nin sahâbe döneminden [23] kendi zamanına kadar ricâl ve şehir tarihine dair yazmış olduğu bir eserini Kazvîn şehrinde gördüm. Bu eserin arkasında arkadaşı Ca’fer b. el-İdrîs’in imzasıyla şunlar kaydedilmişti: “Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce 273/886 yılında Ramazan ayının bitmesine sekiz gün kala Pazartesi günü vefat etti ve Salı günü defnedildi. İbn Mâce’den duyduğuma göre o, 209/824 yılında doğmuştur. İbn Mâce 64 yaşında vefat etmiş, namazını kardeşi Ebû Bekr kıldırmıştır. Defin işlemlerini ise kardeşleri Ebû Bekr, Abdullâh ve oğlu Abdullâh gerçekleştirmiştir.

Bize Rey hatîbi Ebû Zeyd Vâkid b. el-Halîl el-Kazvînî haber verdi: Babam el-Halîl b. Abdullâh el-Halîlî, *el-Kazvîn* adlı eserden naklen şöyle dedi: Abdullâh b. Muhammed b. Yezîd, İbn Mâce ismi ve Rabî’a kabilesinin mevlâsi olmakla tanınır. Sünen tefsir ve tarih ile ilgili kitapları vardır ve hadis alanında geniş bilgiye sahiptir. Hadis kitâbeti için Basra, Kûfe, Bağdat, Mekke, Mısır, Şam ve Rey diyârına seyahatlerde bulundu ve 273/886 yılında vefat etti.

Bize Rey şehrinde hac dönüşü esnasında Fakîh Ebû’l-Kâsım Abdullâh b. Tâhir et-Temîmî haber verdi: Bize ‘Ali b. Muhammed b. Nasr ed-Dîneverî haber verdi: Bize Kadı Ebû’l-Hasen ‘Ali b. el-Hasen b. Muhammed el-Mâlikî haber verdi: Bize Ebû’l-Kâsım el-Hasen b. Muhammed b. Ahmed haber verdi: Bize Ebû Bekr Muhammed b. İshâk haber verdi: Bize es-Savlî haber verdi: Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî şöyle demiştir: “Allah’ın kitabı İslâm’ın temelidir. Ebû Dâvûd’un *Süneni* ise İslâm’ın sözleşmesidir.”

[24] Bize en-Nisâbûr şehrinde Ebû’l-Kâsım ‘Ali b. Abdil’azîz el-Haşşâb haber verdi: Bize rivâyet etme izni verdiği hususlar arasında Muhammed b. Abdullâh el-Bey’ haber verdi: Bize Ebû Süleymân el-Hattâbî haber verdi: Bize İsmâ’îl b. Muhammed es-Saffâr haber verdi: Muhammed b. İshâk es-Sağânî

şöyle demiştir: “Dâvûd aleyhi’s-selâm’a demir yumuşak hale getirildiği gibi Ebû Dâvûd’a da hadis ilmi kolaylaştırıldı.”

Bize münâvele yöntemiyle el-Hasen b. Ahmed Ebû Muhammed es-Semerkanî haber verdi: Bize Ebû Bişr Abdullâh b. Muhammed b. Muhammed b. ‘Amr haber verdi: Hâfız Ebû Sa’d Abdurrahmân b. Muhammed el-İdrîsî şöyle demiştir: “Hâfız Muhammed b. Îsâ b. Sevra et-Tirmizî ed-Darîr hadis ilminde önder imâmlardan biridir. *el-Câmî*’, tarih ve ilel kitaplarını bir âlimin yazması gerektiği gibi yazmıştır. O, hadis hıfzında darb-ı mesel olmuştur.”

el-İdrîsî şöyle der: Fakîh Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Hâris el-Mervezî’den işittim. O da Ahmed b. Abdullâh b. Dâvûd el-Mervezî’den işitmiştir: Hâfız Ebû Îsâ şöyle demiştir: “Mekke’ye gidiş yolundaydım ve bir şeyhten iki cüz hadis yazmıştım. Yolda bu şeyh bizim olduğumuz yere uğradı. Onun hangisi olduğu sordum. Bana falanca diye gösterdiler. Daha önce yazmış olduğum iki hadis cüzünü heybeme koyduğumu zannederek şeyhin yanına doğru yola koyuldum. Yanına varıp merâmımı ona anlattım. Kabul edince okumak için aldığım iki cüzün onlar olmadığını ve yazısız iki defter olduğunu fark ettim. Şeyh, elimdeki cüzlerde hadislerin yazılı olmadığını görünce “Benden utanmıyor musun?” (Neden yazılı olmayan cüzleri okuyormuşsun gibi davranıyorsun?) diye bana çıkıştı. Ben de başımdan geçenleri ona anlattım. Öte yandan kendisine okuyacağım o hadislerin tümünün ezber olduğunu söyledim. Şeyh, “Öyleyse oku” dedi. [25] Ben de ardı ardına tümünü okudum. Şeyh, “Sanırım yanıma gelmeden önce gözden geçirip gelmişsin. O nedenle böyle okuyabiliyorsun” dedi. Ben de “Bana inanmıyorsan bunlardan başka hadisleri oku. Ben de sizin okuyacaklarınızı hemen ezbere okurum” dedim. Bana garîb hadislerinden kırk tanesini okudu ve “Haydi sen de bunları bana oku” dedi. Ben de şeyhin okuduğu gibi, bir harfinde bile yanılmadan onları okudum. Şeyh, “Hıfzı senin gibi güçlü olan başka birisini görmedim” dedi.

en-Nesâî’nin Şartları

Bize Ebû Bekr el-Edîb haber verdi: Bize Muhammed Abdullâh el-Beyyî’ haber verdi: Bize Ebû’l-Hasen Ahmed b. Mahbûb er-Ramlî Mekke’de icâzet yoluyla haber verdi: Ebû Abdurrahmân b. Şu’ayb en-Nesâî şöyle demiştir: “*Sünen* kitabımı bir araya getirmeye başladığımda kendilerinden hadis rivâyet etmekte çekincelerimin olduğu bazı şeyhlerden hadis alıp almama hakkında istiharede bulundum ve sonuçta onlardan hadis almamayı tercih ettim. Bu şeyhlerden âlî isnâd ile rivâyet ettikleri hadisler yerine nâzil isnâdlı olanları tercih ettim. Mekke’de Ebû’l-Kâsım Sa’d b. ‘Alî ez-Zencânî’den bir râvîyi sordum. O da râvîyi tevsik etti. Ben de Ebû Abdurrahmân en-Nesâî’nin o râvînin zayıf kabul ettiğini söyledim. O da “Ey Oğulcuğum! en-Nesâî’nin el-Buhârî ve Müslim’den daha ağır şartları vardır” dedi.

Nisâbûr'da Ebû'l-Kâsım el-Fadl b. Ebî Harb el-Cürcânî'ye şunu okudum: Size Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî es-Sûfî rivâyet izni vererek şöyle demiştir: "Hâfız Ebû'l-Hasen 'Ali b. Ömer ed-Dârekutnî'ye Muhammed b. İshâk b. Huzeyme ile Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî birer hadis rivâyet ettiklerinde hangisinin rivâyeti daha öncelikli olur?" diye sordum. O da [26] "en-Nesâî'nin rivâyeti takdîm edilir dedi. Çünkü isnâd açısından o daha önde gelir. Üstelik her ne kadar İbn Huzeyme hadis ilminde eşi bulunmayan imâm ve sebt olsa da ben hiç kimseyi en-Nesâî'nin önüne geçirmem" dedi. ed-Dârekutnî, Hâfız Ebû Tâlib'in şöyle dediğini nakleder: "Abdurrahmân en-Nesâî'nin göstermiş olduğu sabrı kim gösterebilir ki? İbn Lehî'a'nın her bölüme ait hadislerini elde etmişti. Fakat onları rivâyet etmedi. Çünkü ondan hadis rivâyet etmeyi uygun görmüyordu."

Ben Hâfız Ebû Zekeriyâ'dan, o da amcası Hâfız Ebû'l-Kâsım'dan, o da babası İmâm Ebû Abdullâh b. Mende'in şöyle dediğini işitmiştir: "İhtilâfu'l-hadîs alanında ve itkân noktasında duydum ki babası Hâfız Ebû 'Ali el-Hüseyn b. 'Ali b. Dâvûd el-Yezdî en-Nisâbûrî'den daha iyi birini görmedim.

Yüce Allah'ın yardımıyla risalemiz bitmiş oldu. Allah'a hamd, Resûlüne ve Ehl-i beyt'ine selât ve selâm olsun.